

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

CHO'LPONNI ANGLASH MASHAQQATI

Yoqutxon Sodiqjonova

O'zbekiston Jurnalistika Va Ommaviy

Kommunikatsiyalar Universiteti 4-Bosqish Talabasi

yoqutxonsodiqjonova@gmail.com

Annotatsiya:

Ozod Sharafiddinovning ushbu maqolasida Cho'lpon ijodi boshqa ijodkorlarning asarlari bilan solishtirilgan. Ayniqsa, shoirning "Buzulgan o'lkaga," va G'ayratiyning "Tuzalgan o'lkaga," she'ri o'zaro qiyoslanib, haqiqiy mazmun yotirib berilgan.

Kalit so'zlar: Millat, ijodkor, munaqqid, tuzum, monipulatsiya.

Annotation:

In this article by Ozod Sharafiddinov, the works of Cholpan are compared with the works of other creators. Especially, the poet's poem "Buzulgan o'lkaga" and Ghayrati's "Tuzalgan o'lkaga" are compared the real meaning is given.

Keywords: Nation, creator, critic, system, manipulation.

Kashfiyot har qanday davrda ham uchrashi mumkin. Ammo adabiyot bobida qilingan kashfiyot esa kerak bo'lsa butun xalq, millat qalbiga, hayotiga singib boradi. Shu bilan birga bu "kashfiyot" o'z davrida rad etilishi bor haqiqat. Dastlab rad e'tiladi, qora otliqqa chiqariladi. Keyinchalik esa tabib vaqtning malhami, ba'zi dovyurak qahramonlar-u hamda davrning o'zgarishi bilan bog'liq sabablar tufayli ham kashfiyot tan olinadi. Unga bo'lgan qo'rquv va shubhalar asta-sekin chekinadi. Keling o'sha kashfiyot nimaligini emas, aksincha kimligini aytsam. Sho'ro davrining jadidlaridan biri bo'lgan Cho'lpon (uning ijodi) edi. O'z o'rnida savol tug'iladi nima uchun aynan Cho'lpon va uning ijodi? Bu to'g'risidagi biz anglashimiz kerak bo'lgan manbalar o'zbek adabiyotshunosi va tanqidchisi Ozod Sharafiddinovning "Cho'lponni anglash" maqolasida tadqiq etilgan. U Cho'lpon ijodi haqida shunday yozadi: "1920-1927 yillar mobaynida Cho'lpon ilhomi jo'shqin buloqday qaynab-toshdi, po'rtonaday qirg'oqlarga sig'may ko'pirib jo'sh urdi"[1.314]. Chindan ham o'sha yillardagi jadid shoirning uch to'plamdan iborat

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

she'rlari, maqola, ocherklari bilan tanishar ekanmiz, ozodlik va hurlikka bo'lgan intilishni sezib, asl davr qanday kechganini ko'z oldimizga keltira olamiz. Shu bilan birga Cho'lpon faoliyatini ayrim chet el adabiyotshunoslari shoir she'rlarining mohiyatini payqagan holda baho berdilar. Ya'ni Cho'lponning haroratli, nihoyatda hassos, qalbi nozik va haq gapni aytgani uchun "qo'rqmas san'atkor" deya atadilar[1.314]. Albatta, shunday tariflardan so'ng, Cho'lponni yanada anglagingiz, uning taqdir yo'llari qanday kechganligiga qiziqishingiz mumkin. Ozod Sharafiddinov so'zi bilan aytganda "o'zini xalqdan ayri holda, zamondoshlarining hayoti, ma'naviy dunyosidan tashqarida deb tasavvur ham qilolmaydigan "bu inson qariyb yetmish yil muddat qoralanib kelindi. Eng achinarlisi, maqola bo'ladimi yoxud ma'ruzalarda "burjua shoiri", "bosmachilar kuychisi", "millatchi", "yoshlar ongini zaharlovchi yot unsur", "xalq dushmani" yana shu singari kurakda turmaydigan nohaq so'zlar bilan aybladilar. Qizig'i esa hech kim bu so'zlar rost yoki yolg'onligi bilan o'ylashib o'tirmaydi, oxiriga yetmaydi. Nahotki, Cho'lpon singari jadidlarimizni oqlaydigan biror kimsa topilmasa? Ha, agar millatning ko'zlari ko'r, quloqlari kar bo'lsa haligacha birorta qahramon topilmagan bo'lardi. Biroq tuzumning o'zi shundaylikni talab etsa, ko'z o'ngimizdagi chin boyligimizni yo'q qilinishiga, kerak bo'lsa bu yo'lda o'zimiz tirik tomoshabinga aylanib, bu rolni qoyillatib o'ynaganimiz millatimizdan bir emas, yuzlab jadid ziyolilarimizning hayotiga nihoya yasaganidan darak emasmi? O.

Sharafiddinovning ushbu maqolasida shoir asarlari tanqidchilik tomonidan ijobiy kutib olingan, hatto ularga iliq munosabat ham berilgan ekan. Matbuotda samimiy fikr va qarashlar bildirilgan. Cho'lponning tanqidiy ijodiga birinchilardan bo'lib o'z qarashlarini bildirgan olim Zarif Bashariy "Turkiston" gazetasining 1923-yil 4-may sonidagi shoirning ilk to'plami bo'lmish "Uyg'onish," kitobiga taqrizini e'lon qiladi. Taqrizning asl mohiyati, bir so'z bilan aytganda u chin ma'noda va hassos shoirdir. Olim so'zining quyida Cho'lponing she'rlari ko'ngilga yaqin bo'lgani, qolaversa, dilga birzumda ta'sir etuvchi so'zlardan foydalangani sababli ham shoirga "chin yurak va his shoiri" ta'rifini beradi[1.315]. Cho'lponning yana bir ijodiy ishi sanalmish "Buloqlar" to'plamiga taqrizida munaqqid Vadud Mahmud shunday deydi: "Bugungi o'zbek adabiyotiga yangi bir to'n kiygizildi". Hamda u bu to'nni kiygizgan inson Cho'lpon ekanligiga ishora qiladi. Yuqorida munaqqidning Cho'lpon orqali o'zbek adabiyotiga berilgan go'zal maqomdan yurak shodlanadi. Biroq shoirning nega "Buloqlar" to'plami? Bu savolning uyg'onishi tabiiy. Savolga javob tariqasida shu to'plamda keltirilgan "Buzilgan o'lkaga" she'rini oyna qilib

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

tutgan bo'lardim. Sababi, bu she'r to'plamdagi eng kuchli ijod mahsulidan biri bo'lib, xalqning sho'ro tuzumidan qiynaliyotganligi "o'lka" va ko'lanka obrazlari yordamida ko'rsatilgan. Hatto shoirning ayni shu she'ri juda ahamiyatli bo'lganidan professor E.Ollvort o'zbek va inglizcha tarjima asosida keltiradi. Bundan tashqari professor she'rga doir ilmiy mushohadalar chop ettiradi. Ammo olim bu bilan qanoatlanmay Cho'lponning "Buzilgan o'lkaga" she'rini G'ayratiyning "Tuzalgan o'lkaga" she'ri bilan qiyoslaydi [2].

Cho'lpon: *Ey, tog'lari ko'klarga salom bergan hur o'lka,
Nima uchun boshingda quyuuq bulut ko'lanka?*

Xo'sh, shoir bu bilan nima demoqchi? Bu satrlarda Turkiston tabiati bahavo, so'lim bo'lsa-da, tabiati ko'zni quvontirsa-da, shu go'zallikni, shu tinchlikni "quyuq bulut ko'lankasi" taqib qilishdan aniq aytganda mustamlaka davridagi muhit oddiy xalqqa ozor berishdan o'zini tiyolmaydi. Mana shu satrlar sabab avval olim-u adiblar tomonidan ko'klarga ko'tarilgan ijodkor bir deganda qora otliqqa ham chiqib qolishi mumkin edi. Buni Zarif Bashariy misolida ko'rish mumkin. Yuqorida bayon qilinganidek Cho'lpon "chin yurak va his shoiri" edi. Biroq biroz muddat o'tgach, garchan u "el" va "xalq" so'zlarini qancha ko'p yozmasin, so'zlamasin, "u xalq shoiri emas" - nomli tamg'a bosildi [1.316]. O'zi bunday olib qaralganda, o'zbek adabiyoti va jurnalistikasida manipulyatsiya degan termin mavjud. Ya'ni ta'sir o'tkazish. Bir kishi shoir haqida bir salbiy so'zdan foydalandimi, deyarli barcha uning ketidan bu salbiy bo'yoqdorlikni davom ettiradi. Xoh bu berilgan ta'rif to'g'ri bo'lsin, xoh noto'g'ri. Shu sababli ham Bashariy izdoshlari birin-ketin topilaverdi. Oradan bir yil o'tgach bu xususda Abdurahmon Sa'diy shunday deb yozadi: "Cho'lpon omma-xalq shoiri emas, o'qimishlilar, ziyolilar shoiridir. Uni omma, oddiy xalq tez anglaydi. Lekin shuning barobarida, u xalq qayg'usi bilan yozg'uvchi "xalqchil" bir shoiridir. Cho'lponda asl ko'zga qattig' berilib turg'on tub xususiyat ham shundadir" [1.316]. Dastlab, 1923-1924 - yillarda Cho'lpon "xalq shoiri emas, ziyolilar shoiri" degan nom siyosiy jihatdan uncha muhim hisoblanmasa-da, ammo keyinchalik u xalq shoiri emas, ziyoli jadidchilar shoiri nomining tarqalishi siyosiy tuzum tomonidan Cho'lponni o'lim jariga yo'llagandi. O'sha kezlarda Cho'lponga taalluqli g'aroyib hodisalar yuz berdi. Bunga misol tariqasida Ayn va Oybek o'rtasida kechgan bahsni tilga olsa bo'ladi. Ya'ni 1927-yil 14-fevral kuni "Qizil O'zbekiston" gazetasida Olim Sharafiddinov (Ayn) tomonidan "O'zbek shoirlari, Cho'lpon" degan maqola bosildi. Shu maqola ostida esa tahririyat hodimlari

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Cho'lpon haqida bahs boshlaganliklarini va barcha qiziqqon ijodkorlarni shu bahsda ishtirok etishalariga chorlov edi. Shundan so'ng orada ma'lum muddat o'tib, Cho'lpon bahsiga ilk qadamlar-la Oybek "Cho'lpon, shoirni qanday tekshirish kerak?!" degan maqolasi bilan kirib keldi. Undan so'ng esa Usmonxon o'zining "Munaqqidning munaqqidi" nomli maqolasi bilan Oybekka qarshi tanqidiy fikr bilan chiqdi. Oybek esa bahsda bo'sh kelmay, "Munaqqidning munaqqidi" maqolasining egasiga" degan maqola orqali o'z qarashlarini himoya qildi [1.317]. Shu tariqa shiddatli bahsga O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining Birinchi kotibi Akmal Ikromov O'zbekiston madaniyat xodimlarining II qurultoyida qilgan ma'ruzasi orqali nuqta qo'yadi.

Yuqoridagi bahsdan so'ng Olim Sharafiddinov to'g'risida so'z ketar ekan, u ham avval Cho'lpon haqida ko'p va xo'p fikrlar bildiradi. Ya'ni Cho'lpon tilini u o'zbek adabiy tiliga chiqaradi. O'rnak va taqlid jihatida ham Cho'lpon ijodidagi tilni ko'klarga ko'taradi. Biroq ko'p muddat bo'lmay, Ayn sinfilik ko'zaynagini kiygandan keyin o'z monopulatsiyasini boshlaydi. Ya'ni marksizm g'oyasini aniqroq aytganda sinfilik prinsipini mahkam tutadi. Ayn har bir shoir yoki adibni qaysi sinfga mansub, asarlari qaysi sinf manfaatlari yo'lida xizmat qiladi? kabi savollar bilan ijodkorlarni tanqid qila boshladi. Albatta, ular orasida Cho'lpon soyada qolmagan edi. Shu tufayli ham u "Cho'lpon yo'qsil xalqning shoiri emas, u millatchi, vatanparast, badbin ziyolilarning shoiridir,"- degan qarashlarni bildiradi. Xuddi Zarif Bashariy va Abdurahmon Sa'diy singari. Lekin Ozod Sharafiddinovning qarashlari bilan yondashadigan bo'lsak, unda haqiqatga yaqin so'zlarni ko'ramiz. Yozuvchi aytadiki: "Cho'lponni ziyolilar shoiri deb ham olaylik. Ammo kim isbot qila oladi ziyolilar shoiri xalq shoiri bo'lolmaydi deb?" [1.317]. - tabiiyki hech kim. Biz Cho'lpon ijodida erkinlikka, yurt ozodligiga erishishini istagani uchun ham ba'zilar uni ziyolilar shoiri deb atadi. Lekin erk, hurlik tuyg'usi faqatgina ziyolilarda emas, oddiy, yo'qsul xalqda ham bor. Shunday ekan, shoir she'rlarida faqatgina ziyolilarnikida emas, balki butun yurtning dardi-alamini, orzu-istaklarini o'zining "cho'lpon tili" bilan ifodalay oldi. Aynan shu omil orqali ham butun xalq mehrini qozondi. Hamda bu yo'lda shirin joni xavf ostida qolsa-da, millatiga haq so'zni ayta olishdan chekinmadi.

Biroq Cho'lpon xalq muhabbatini qozongan bo'lishiga qaramay, ba'zi bir munaqqidlar tomonidan "cho'lponizm" yoshlar uchun g'oyatda zararli" degan fikrni o'rta tashlagan holda, "Cho'lponda sabotlik mustaqil dunyoga qarash yo'q", "U u shoxdan bu shoxga qo'nib yuradi", "Cho'lpon o'zining shoirlik vazifasini to'g'ri

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

tushunmaydi”, “Cho’lpon taraqqiyparvar rassom emas, tanazzulparvar hayolparastdir” kabi haqoratomuz, yolg’on so’zlar bilan ayblanadi [3]. Aslida bu so’zlarni aytmoqlik oson, har qanday kishining qo’lidan keladigan ish. Lekin bularni barchasini isbotlab berish, uning tagiga yetish bu nihoyatda murakkab. To’g’ri qiyin ham deyildi. Ammo yolg’on bo’xtonlarni xuddi haqiqatdek qilib ko’rsatadigan, Cho’lpon she’riyatini o’z manfaatlariga mos talqin qilinishi, dabiyl faktlarni o’zining avvaldan belgilab qo’ygan maqsadiga bo’ysintirishga urinadigan ayrim munaqqidlarni ham uchratish mumkin edi. Xuddi Olim Sharafiddinov singari. Masalan, Cho’lpon o’zining juda ko’p she’rlarida o’zining “yer shoiri” ekanini, doimiy izlagan va ko’ngliga yaqin narsasi “yer yulduzi - yer qizi” ekanligini ta’kidlaydi. Ammo munaqqid buning aksini ko’rsatadi. “Ko’klarda “jinnilarcha hovliqib” yurushdan ba’zan charchaydi, faqat yerga tushgisi kelmaydi, undan lazzat olmaydi. Mabodo, qaytib yerga tushgudek bo’lsa, o’zini haqoratlar, safolatlar, tubanliklar ichida his qiladi, ko’nglining kishanlar bilan bog’langanligini ko’radi” [1.319]. O’ylab qaraydigan bo’lsak, yuqorida aytilganidek, adabiy faktni inkor etgan yoki e’tibor qaratmagan holda, asl haqiqatni o’zining xohishiga, maqsadiga moslashtirdi. Garchi birorta ma’no uyg’un kelmasada. Lekin kim bu so’zlarga qarshi qalam ko’tar oldi? 1917-yillarda bolsheviklar hokimiyat tepasiga kelishlari bilanoq, mafkura jilovini qo’lga oldilar. Dastlab, ular so’z erkinligini tan olgan bo’lsalar-da, ammo amalda xatti-harakatlarni cheklash, man etish, tazyiq ostiga olish yo’lidan bordilar [3]. Axir qaysi hokimiyat tepasiga kelgan kuch avval xalqqa so’z erkinligini berib, keyinchalik o’sha erkinlik o’zining oyog’iga bolta urishini istaydi? Shu tufayli ham davr siyosati millionlab ziyolilarning qamoqqa olinishiga, bu ham kamdek, ularning mol-mulkiga, oila-a’zolari-yu yaqinlariga ziyon yetilishiga, kezi kelganda jadidlarning ko’p qismi otilishiga sababchi bo’ldi. Afsuski, shu kabi ziyolilar orasida Cho’lponning borligi, millat ko’zini ochib, o’zligini anglatuvchi yana bir jadidchining qurbon bo’lgani o’sha kezlarda o’zlarini partiya manfaati, xalq manfaati yo’lida xizmat qilyapmiz deb o’ylagan madaniyat xodimlari shoir o’limidan mamnunlikda, uni qoralab chapak chalganlarida u bilan bir qatorda asl ijod farzandini, uning erkinligiga ham go’r qaziganliklarini-da anglashganmikan? Ammo bir tomondan chin adabiyot va ijodning o’limi 30-yillarga borib taqalgandi. Bu yillarda jadidchilarimiz tomonidan yozilgan asarlar emas, aksincha oddiy ilg’or ishchilardan sun’iy yozuvchilar yozgan asarlar o’qila boshlandi. Unda Abdulla Qodiriy bitgan “O’tgan kunlar” yoki “Mehrobdan chayon” kabi ijod namunalari o’rniga, yasama yozuvchilarning asarlari ko’klarga ko’tarildi.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Sababi Ozod Sharafiddinov yozganlaridek: “Hukmron mafkuraga hamisha “chest” berib turadigan qul adabiyot, hayotdagi hamma narsani ma’qullab turadigan maddoh adabiyot kerak edi. Bu mafkura, ayniqsa, har narsani sinchiklab tagiga yetishga urinadigan, o’rinsiz va ilmoqli savollar berib, jonga tegadigan, mustaqil fikrli, iste’dodli yozuvchilardan bezor edi” [1.323]. Hukumat shu kabi adabiyotni va u orqali butun millat ongini boshqarishni davom etdi. Sun’iy adabiyotdan hosil bo’lgan hosila hukumat uchun ziyoli qatlamni emas, balki tayyor manqurtlarni shakllantirib berishga dastur-u zamindir. Shu ekan xalq beliga haqqoniylik kamarini bog’lagan adabiyotdan to’yinmasa, jadidlar qoldirgan asarlardan oziqa olmasa, u holda qanday qilib o’zligini angelaydi?

So’zimning yakunida shu aytishim joizki, Cho’lpon kabi jadidlarimiz dastlab qoralanib, ularning asarlari o’qilishiga taqiq qo’yilgan bo’lsa-da, lekin chin ijodga oshnolar uning kitoblarini yashirin holda bo’lsa ham mutolaa qildilar. Kimda Cho’lpon kitobi bor ekan, u qo’lma-qo’l qilinib, uning asarlaridagi mazmunni va shu ma’no orqali ijodkor nima demoqchiligini anglay boshladilar. Shukrki, ma’lum bir davr o’tgach, jadidlarimiz oqlandilar. Ammo shunda ham “Cho’lpon murakkab shoir” degan nom ostida uning asarlari to’laqonli o’rganib chiqilishida qandaydir to’siqlar qo’yilgandi. Bu to’siqning hamon borligi davr muhitiga yoki oddiy aytganda qo’rquvga yo’yish mumkin. Lekin mustaqillikka erishgach, mana endi Cho’lponni anglash yo’lida dadil qadamlar qo’yildi desa bo’ladi. Uning ilk sababchisi deya O’zbekiston Respublikamizning birinchi prezidenti I.A.Karimovning qilgan nutqidan bilishimiz mumkin. I.A.Karimov nutqida Cho’lpon ijodiga alohida to’xtalib, unga juda katta baho beradi. Shoir she’rlaridan parchalar keltirib, uning ijodi bugungi kun bilan hamnafas ekanligini ta’kidlaydi [1.46]. Cho’lponni anglashdagi keyingi pag’onalarni Ozod Sharafiddinov, Naim Karimovdek yozuvchilarimiz davom ettirdilar [4]. Bundan nimani ko’rishimiz mumkin? Albatta, haqiqatni. Haqiqat egiladi, bukiladi ammo sinmaydi. Lekin Cho’lponni anglash yo’lida asl mohiyat bu uning nomi berilgan ko’chalar yoki atab qurilgan haykallar emas, muhimi shoirni qalbdan anglab his eta bilishdir. Shundagina u Abdurahmon Sa’diy tabiri bilan aytganda “yonadur ham yondiradur”. Shu yondirish orqali qalbdan qo’rquv bilmas chechaklar unadi hamda bu tufayli Cho’lpon ijodi sari mustahkam ko’priklar bunyod etilaveradi.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th January, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 Ozod Sharafiddinov nomli kitob 2019-yil Sharq nashri.
- 2 Xurshid Davron kutubxonasi [https:// kh-davron.uz](https://kh-davron.uz)
- 3 Muhaz.org [https:// muhaz. org](https://muhaz.org)
- 4 Ziyouz.com [https:// n.ziyouz.com](https://n.ziyouz.com)

E- Conference Series

Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings

